

УДК [340.12:342.56](477.83)"1939/1941"
DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.26>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ УТВОРЕННЯ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ СУДОЧИНСТВА НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 1939-1941 рр.

Левик Я.А.,
суддя Львівського апеляційного суду
ORCID: 0009-0002-9512-2133

Левик Я.А. Правові засади утворення Радянських органів судочинства на Західноукраїнських землях у 1939–1941 рр.

Стаття присвячена правовим засадам утворення органів судочинства у західних областях Української РСР 1939–1941 рр. Охарактеризовано загальний стан радянської судової системи на час окупації західноукраїнських земель. До її складу входили союзні та республіканські органи судочинства. Крім судів у традиційному розумінні радянське судочинство здійснювали також псевдосудові органи (так зв. трійки, двійки тощо). Наголошено на тому, що суд в умовах радянської державності не був незалежним органом правозастосування, а становив безвольний інструмент комуністичного карально-репресивного апарату.

Висвітлено особливості формування радянських органів судочинства у новоприєднаних областях і їхнього штату. Зокрема були створені обласні, народні (районні та міські) суди і лінійний суд Львівської залізниці. В умовах зневаги та відсутності довіри до місцевого населення радянська окупаційна влада активно залучала кадри з інших регіонів УРСР і навіть інших республік СРСР для створення суддівського корпусу. Щоправда, на несуддівські посади допускалися місцеві жителі. Новоприбулі кадри характеризувалися цілковитою лояльністю до окупаційної влади, мали досвід судової та партійної роботи. Разом зі судами та їх персоналом окупаційна влада одразу впровадила в дію на західноукраїнських землях радянське законодавство про судоустрій і судочинство.

Досліджено радянську імітацію демократичності судочинства на західноукраїнських землях. З цією метою були проведені вибори народних засідателів, які не були вільними, відбувалися під повним контролем і за вказівками окупаційної влади. Як наслідок, обрані з місцевого населення народні засідателі не мали позитивного впливу на діяльність радянських судів у західних областях УРСР (у цьому аспекті вони не відрізнялися від народних засідателів інших областей). Вибори народних суддів так і не були проведені на західноукраїнських землях в період 1939–1941 рр. Натомість їх призначали в адміністративному порядку всупереч вимогам закону СРСР 1938 р.

Ключові слова: суди, суддівський корпус, радянська влада, західні області, народні засідателі, місцеве населення, Народний комісаріат юстиції.

Levyk Y.A. Legal foundations for the establishment of Soviet judicial authorities in Western Ukrainian Lands in 1939-1941.

The article is dedicated to the legal foundations for the establishment of judicial authorities in the western regions of the Ukrainian SSR in 1939–1941. It characterizes the overall state of the Soviet judicial system at the time of the occupation of Western Ukrainian lands. This system included both union and republican judicial bodies. In addition to traditional courts, Soviet judicial processes were also carried out by pseudo-judicial bodies (such as «triika» and «dviika»). It is emphasized that under Soviet statehood, the court was not an independent authority of law enforcement but rather a submissive tool of the communist punitive-repressive apparatus.

The article highlights the peculiarities of forming Soviet judicial authorities in the newly annexed regions and their staff. Specifically, regional, people's (district and city) courts, and the Lviv Railway Line Court were established. Due to the disregard and lack of trust towards the local population, the Soviet occupation authorities actively recruited personnel from other regions of the Ukrainian SSR

and even other republics of the USSR to form the judiciary. However, local residents were allowed to hold non-judicial positions. The newly arrived personnel were characterized by complete loyalty to the occupation authorities and had experience in judicial and party work. Along with the courts and their staff, the occupation authorities immediately implemented Soviet legislation into the judicial system and judicial processes in the Western Ukrainian lands.

The article explores the Soviet imitation of judicial democracy in the Western Ukrainian lands. For this purpose, elections of people's assessors were conducted, which were not free and were fully controlled and directed by the occupation authorities. As a result, the elected people's assessors from the local population did not positively influence the activities of Soviet courts in the western regions of the Ukrainian SSR (in this regard, they did not differ from people's assessors in other regions). Elections of people's judges were never conducted in the Western Ukrainian lands during 1939–1941. Instead, they were appointed administratively, contrary to the requirements of the 1938 USSR law.

Key words: courts, judicial corps, Soviet authorities, western regions, people's assessors, local population, People's Commissariat of Justice.

Постановка проблеми. Наукове пізнання історії права дозволяє краще розуміти і аналізувати сучасні події. Хоча причини й умови окупації західноукраїнських земель радянськими військами у 1939 р. і триваюча рашистська окупація земель на сході та півдні України істотно відрізняються, методи становлення злочинної влади російського походження мають чимало подібностей. Зокрема спостерігається зневага до місцевого населення, його залякування та знищення, поспішна паспортизація, мобілізація, депортація і багато іншого. І це все незрозумілим чином супроводжується заявами окупантів про «порятунок», «визволення», «возз'єднання», «один народ» тощо.

Відтак, значний інтерес викликає також система судочинства, адже тодішні та теперішні суди окупантів характеризуються великою кількістю аналогій. Зрештою, і самі рашистські суди можна вважати черговою ланкою еволюції радянського суду – несправедливого, жорстокого, лицемірного, безвольного та безправного. Спільним є й те, що обом окупаційним режимам властиві позасудові розправи над місцевим населенням, без дотримання формальної процедури та законодавства. Вказані міркування неабияк актуалізують потребу в дослідженні правових засад утворення радянських органів судочинства у західних областях УРСР в 1939–1941 рр.

Стан опрацювання. З проголошенням незалежності України розпочався процес об'єктивної переоцінки становлення радянської судової системи, який вийшов на новий науковий рівень у XXI ст. Велике значення для цього мають дослідження І.Г. Біласа, І.Й. Бойка, В.Д. Гончаренка, П.П. Захарченка, С.К. Кондратюк, В.С. Кульчицького, В.С. Макарчука, О.М. Мироненка, І.В. Музики, В.І. Сергійчука, І.Я. Терлюка, Б.Й. Тищика, І.Б. Усенка, О.Н. Ярмиша та ін. Серед питань, які ще потребують окремих спеціальних досліджень у нових методологічних умовах, є історико-правова проблема створення радянських органів судочинства на західноукраїнських землях у 1939–1941 рр.

Метою цієї статті є встановлення причин, передумов і нормативних підстав утворення радянських органів судочинства в західних областях УРСР у 1939-1941 рр., а також виявлення особливостей практичної реалізації приписів окупаційної влади в частині організації судів.

Виклад основного матеріалу. 1 вересня 1939 р. Третій Рейх (нацистська Німеччина) напав на Польщу і після трьох тижнів бойових дій окупував більшість її території. Skorиставшись цими обставинами та відповідно до негласної угоди (таємного протоколу пакту Молотова-Рібентропа від 23 серпня 1939 р.), 17 вересня 1939 р. радянські війська вторглися в Східну Польщу, окупувавши в тому числі західноукраїнські землі (Галичину та Західну Волинь) [1, с. 524]. Вказані події зумовили юридичне оформлення процесу розширення території Української РСР в західному напрямку. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 4 грудня 1939 р. на новоприєднаних західноукраїнських землях були створені Львівська, Волинська, Станіславська, Дрогобицька, Тернопільська та Рівненська області [2, с. 48]. Це були доволі заселені області. Так, населення Львівської області становило 1 484 500 осіб, серед яких українцями вважалися близько 798 тисяч [3, арк. 13].

Окупація західноукраїнських земель радянськими військами започаткувала процес формування відповідного адміністративного апарату та характерної для СРСР 30-х рр. XX ст. карально-репресивної системи. Як відомо, вагомою частиною цієї системи були органи судочинства, до яких відносилися не тільки суди в традиційному розумінні, але й псевдосудові органи (так зв. трійки, двійки тощо) [4, с. 296-297]. Ст. 102 Конституції СРСР 1936 р. визначала радянську судову систе-

му наступним чином: Верховний Суд СРСР, верховні суди союзних республік, крайові й обласні суди, суди автономних республік і автономних областей, окружні суди, спеціальні суди СРСР, створювані на підставі постанови Верховної Ради СРСР, а також народні суди [5]. Судову систему УРСР, визначену в її Конституції 1937 р. (також ст. 102), становили Верховний Суд УРСР, Верховний Суд Молдавської АРСР, обласні суди, суди адміністративних округів, народні суди, а також спеціальні суди СРСР, створені згідно з постановами Верховної Ради СРСР [6]. Згаданими у конституційних положеннях спеціальними судами були воєнні трибунали, лінійні суди залізничного транспорту та водного транспорту [7, с. 306].

З-поміж зазначених судів у західноукраїнських областях 1939–1941 рр. були створені обласні та народні (районні і міські) суди, а також лінійний суд Львівської залізниці. У порівнянні з польською судовою системою, що існувала до вересня 1939 р., можна запропонувати тезу, згідно з якою радянські обласні суди зайняли нішу польських окружних судів, тоді як народні суди – гродських судів. Саме в такому варіанті польська судова система функціонувала на західноукраїнських землях після реформи 1928 р. (тоді було прийнято закон про устрій загальних судів [8]). Вона містила чотири ланки: гродські, окружні, апеляційні суди та Найвищий суд [9, с. 91].

Важливо наголосити на тому, що в тогочасній судовій системі Радянського Союзу існувало пряме підпорядкування судів нижчих ланок та інстанцій вищим (як у процесуальному, так і в адміністративно-організаційному розумінні), немислиме для демократичної правової держави. При чому, це підпорядкування було не тільки фактичним, але й формалізувалося в законодавстві. Так, 26 липня 1934 р. була видана спільна постанова ВУЦВК і РНК УСРР «Про зміцнення керівної ролі Верховного Суду УСРР, Головного Суду АМСРР і обласних судів», яка визначала, що Нарком'юст УСРР здійснює керівництво судами через Верховний Суд УСРР. Ця теза підтверджується також і постановою ЦВК і РНК СРСР «Про передачу всіх водних транспортних судів і всієї водної транспортної прокуратури в безпосереднє підпорядкування Верховного Суду Союзу РСР і Прокуратури Союзу РСР» [10, с. 168-169].

На час окупації західноукраїнських земель суд вже був слухняним інструментом реалізації радянської партійної політики. З цього приводу дуже слушно висловилися у спільному розділі монографії О.М. Мироненко та І.Б. Усенко: «Принижений, безпомічний суд виродився у вірно-підданське канібальське знаряддя партійної влади. Це стосувалося не тільки Військової колегії Верховного Суду СРСР, де В.В. Ульріх беззаперечно запускав сокиру ката за першою ж вимогою Сталіна, Берії, Єжова, Вишинського та інших «батьків народу». Аналогічна картина спостерігалась і у військових трибуналах, і в інших спеціальних загальносоюзних каральних органах, Верховних Судах республік, в обласних судах, до компетенції яких входила абсолютна більшість справ про так зв. тяжкі злочини, і навіть у народних судах...» [10, с. 174].

У кримінальному судочинстві радянські суди 1939–1941 рр. де-факто виконували здебільшого формальну функцію – підтвердження та оформлення звинувачень, висунутих прокурором на підставі даних слідства і часто надуманими приводами. Збереглося багато інформації про те, що представники радянської влади розстрілювали, катували, грабували, ув'язнювали чи депортували жителів західноукраїнських земель без жодного слідства, судового чи адміністративного рішення. Для цього існував універсальний привід – так зв. класова боротьба. А для застосування репресій в законному (у розумінні радянської законності) порядку існували відповідні нормативні підстави – так, у тексті чинного в той час Кримінального кодексу УРСР 1927 р. слово «розстріл» було використано аж 45 разів [11, с. 822].

Натомість для членів ВКП(б), що приїхали в західні області, насправді фактично існували «пільгові умови» юридичної відповідальності. Партійне керівництво часто перешкоджало прокуратурі порушувати проти них кримінальні справи, а натомість застосовувало до них як альтернативу партійні заходи впливу на правопорушника. І вони, ясна річ, були легшими і аж ніяк не співставними зі суворістю заходів відповідальності, які застосовувалися до місцевих жителів за аналогічні правопорушення [12, с. 129].

Радянська окупаційна влада відносилася з відвертою недовірою до місцевого населення (навіть до ідейних комуністів, соціалістів і русофілів), тому при формуванні судової системи та її штату активно залучала кадри з інших регіонів УРСР і навіть інших республік СРСР. Слід зауважити, що професійний рівень таких спеціалістів був вкрай низьким (вже й не кажучи про морально-етичні якості). Тим паче, у порівнянні зі судьями міжвоєнної Польщі – випускниками юридичних факультетів провідних університетів Центрально-Східної Європи.

Умовним початком процесу формування радянських органів судочинства в західних областях УРСР можна вважати 19 листопада 1939 р. – того дня Політбюро ЦК КП(б)У затвердило кандидатури начальників обласних управлінь юстиції, голів обласних судів і обласних прокурорів. Начальниками новостворених управлінь юстиції стали такі особи: М. Бондаренко, суддя 53 дільниці м. Києва – у Львівській області; І. Мироненко, суддя Харківського обласного суду – у Станіславській області; М. Саліков, суддя 34-ої дільниці м. Одеси – у Тернопільській області; І. Дробах, суддя Ворошиловградського обласного суду – у Луцькій області [12, с. 126].

Головою Львівського обласного суду було призначено суддю Чернігівського обласного суду О. Юрка. Головою Станіславського обласного суду став суддя 20-ої дільниці м. Одеси О. Владіміров, головою Волинського обласного суду – начальник Житомирського обласного відділу юстиції І. Приходько, а головою Тернопільського обласного суду – суддя Дніпропетровського обласного суду А. Роздайбіда. Прокурором Львівської області став прокурор м. Серго Ворошиловградської області (у сучасності – м. Кадіївка Луганської області) Л. Харитонов, прокурором Тернопільської області – помічник прокурора Чернігівської області у спецсправах О. Тищенко, прокурором Волинської області – прокурор м. Макіївка В. Нестеренко, прокурором Станіславської області – прокурор м. Одеси Г. Гладкий [13, с. 54].

26 грудня 1939 р. Народний комісар юстиції УРСР видав наказ «Про початок роботи обласних управлінь юстиції, обласних і народних судів у західних областях УРСР», який передбачав наступне:

- усі обласні управління Наркомюсту УРСР західних областей повинні були почати роботу з 1 січня 1940 р.;

- обласні суди згаданих областей зобов'язувалися розпочати свою діяльність з 1 січня 1940 р., поставивши питання перед обласними виконкомом про скерування в обласні суди у найкоротші терміни списки народних засідателів;

- західноукраїнські народні суди, в яких судді вже були обрані відповідними виконавчими комітетами, за умови наявності приміщень мали почати працювати з 1 січня 1940 р. Начальники обласних управлінь юстиції повинні були звернутися до відповідних виконкомів про скерування в найкоротші терміни до цих народних судів списків народних засідателів;

- щодо інших народних судів західних областей УРСР, для яких вже були визначені кандидатури народних суддів і, які ще не забезпечені приміщеннями, відповідним виконкомом доручалося вирішити питання про затвердження суддів та забезпечення приміщеннями цих судів не пізніше 15 січня 1940 р. з метою почати роботу згаданих судів із зазначеного дня;

- начальники обласних управлінь Наркомюсту були зобов'язані в оперативному порядку повідомити Народний комісаріат юстиції УРСР про початок діяльності кожною дільницею народного суду, вказуючи його адресу, «район обслуговування», день початку роботи та прізвище народного судді;

- на відділ судових установ Наркомюсту покладался обов'язок не пізніше 27 грудня 1939 р. забезпечити обласні управління юстиції в західних областях вказівками стосовно складання територіальної дислокації народних судів на 1940 р. [14, с. 28-29].

Опісля Народний комісаріат юстиції УРСР визначив штати західноукраїнських обласних судів і подав облвиконкомом для затвердження кандидатури на посади суддів [2, с. 48]. Варто наголосити на тому, що до грудня 1940 р. радянські виконавчі комітети функціонували в західноукраїнських областях, районах, містах і селах без відповідних місцевих рад, виконавчими органами яких вони вважалися. Справа полягала в тому, що до того часу не було проведено виборів місцевих рад, і тому виконавчі комітети формувалися не народними обранцями (голосуванням депутатів), а в партійно-адміністративному порядку [15, с. 112-113].

До радянської окупації другу ланку в системі судочинства на західноукраїнських землях займали польські окружні суди. Суддівський корпус таких судів становили голова, його заступники та судді. Окружні суди були першою інстанцією для більш важливих, ніж у гродських судах, цивільних і кримінальних справ, а також другою інстанцією щодо рішень гродських судів. Справи ними розглядалися одноособово та колегіально (у складі трьох суддів). Структура окружного суду складалася з цивільного, кримінального, а у деяких великих містах ще й торгівельного відділів [16, с. 93].

Кандидатури для посад суддів радянських обласних судів подавалися тільки з тих областей УРСР, які були в складі республіки до 1939 р. Як правило, вони мали досвід служби в радянських

судах і партійно-політичної роботи. Львівський обласний суд був створений у складі голови, двох заступників голови і 10 суддів, а загальний штат – 45 працівників. Штат Волинського обласного суду становив 31 працівник, серед яких голова, заступник і 5 суддів. Істотно меншим був штат Тернопільського обласного суду – 10 працівників. Варто уточнити, що на роботу в апараті судів на несуддівські посади місцеві жителі західних областей все ж таки приймалися [12, с. 127].

Після утворення обласних судів на новоприєднаних землях радянською владою було розпочато роботу з організації так званих народних судів [17], якими на той час вважалися районні та міські. Ст. 26 союзного закону про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік 1938 р. передбачала, що кількість народних судів у кожному районі визначалася Радою Народних Комісарів союзної республіки за поданням народного комісара юстиції такої республіки [18].

До радянської окупації низову ланку в системі судочинства на західноукраїнських землях займали гродські суди. У 1928 р. вони прийшли на зміну повітовим судам колишніх австрійських і польських територій та мировим судам колишніх територій Російської імперії. У гродських судах працювали один чи кілька суддів, яких призначав міністр юстиції Польщі. Гродські суди розглядали цивільні та кримінальні справи одноособово [9, с. 92].

Рада Народних Комісарів УРСР визначила мережу і кількість цих судів у західних областях, а облвиконкоми – розташування дільниць судів у районах і містах. За період січня-лютого 1940 р. територія новоприєднаних західних областей УРСР була поділена на дільниці народних судів з відповідними органами судочинства. Їхня кількість становила 376 судів, з яких 79 у Львівській області, 70 у Дрогобицькій, 69 у Станіславській, 59 у Волинській, 57 у Тернопільській, 42 у Рівненській [14, с. 32].

Для штатного розпису народних судів була характерною наявність шести одиниць: суддя, старший секретар, судовий виконавець, секретар судового засідання, сторож і прибиральниця. У ході комплектування особового складу народних судів у західних областях широко залучалися особи з інших областей, яких рекомендували тамтешні партійні органи УРСР [12, с. 128]. Відомо, що Політбюро ЦК КП(б)У 15 січня 1940 р. прийняло постанову, відповідно до якої обкоми партії були зобов'язані до 21 січня 1940 р. направити в його розпорядження 112 суддів і 155 прокурорів з районів і міст УРСР для відправлення на службу в західні області. Найбільше осіб було скеровано з Харківської області – 20 суддів і 20 прокурорів [13, с. 75].

Політбюро ЦК КП(б)У і надалі приймало постанови про скерування в західні області на постійну роботу суддів і прокурорів. Більшість прибулих суддів і прокурорів були членами та кандидатами в члени ВКП(б). Так, у червні 1940 р. суддями і прокурорами у Львівській області працювали 127 членів і кандидатів у члени ВКП(б), а на початку 1941 р. в Дрогобицькій області в органах управління юстиції та судах працювало 66 членів і кандидатів в члени ВКП(б). Представники місцевого населення нових областей не сприймалися радянським керівництвом як надійні кадри, тому не призначалися на суддівські та прокурорські посади [12, с. 128-129].

Відповідно до ст. 22 союзного закону про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік 1938 р. народні судді повинні були обиратися жителями району на основні загального, прямого та рівного виборчого права шляхом таємного голосування строком на три роки. Народні судді та народні засідателі повинні були обиратися жителями районів у виборчих округах, які мали охоплювати все населення в межах територіальної юрисдикції відповідного суду (ст. 23 закону 1938 р.). Право висування кандидатів у народні судді та народні засідателі надавалося ст. 24 закону 1938 р. громадським організаціям і «товариствам трудящих». До них відносилися комуністичні партійні організації, професійні спілки, кооперативи, організації молоді, культурні товариства, а також загальні збори робітників і службовців (на підприємствах), військовослужбовців (у військових частинах), селян (у колгоспах), робітників і службовців радгоспів (у радгоспах) [18].

Слід зазначити, що виборів народних суддів у західних областях радянською владою в 1939–1941 рр. так і не було проведено. Натомість суддівський корпус західноукраїнських народних судів формувався в партійно-адміністративному порядку всупереч чинному на той час радянському законодавству. Існують підстави припустити причиною цього беззаконня те, що окупаційна влада не наважилася довірити місцевому населенню можливість обрання суддів, у чому немає сумніву. Проте були й інші причини, як от неспішність і недбалість радянської влади в частині реалізації положень законодавства, які імітували демократичні процеси. Так, станом на початок нападу нацистської Німеччини на Радянський Союз в жодній союзній республіці не було прове-

дено виборів суддів населенням, як того вимагав закон 1938 р. [19, с. 8]. В Українській РСР вони були проведені аж у 1949 р. [20, с. 332].

Замість передбачених законом 1938 р. виборів народних суддів населенням у західних областях вони призначалися міськими радами та районними виконкомом. Так, Рівненська міська рада 15 січня 1940 р. затвердила кандидатури народних суддів першої та другої дільниці, 15 травня – народного судді третьої дільниці, а 15 липня – четвертої дільниці. 15 лютого 1940 р. Коломийська міська рада затвердила народних суддів обох дільниць міста. У Львові народних суддів призначали районні виконкоми за поданням начальника обласного управління юстиції [14, с. 33].

Із запланованих 376 дільниць народних судів у західних областях УРСР до початку лютого 1940 р. було створено 230, тобто 61%. Однак реально функціонували станом на кінець січня 1940 р. тільки 145 дільниць [21, с. 2]. До середини травня 1940 р. у Волинській області діяли тільки 33 дільниці народних судів. У семи районах згаданої області народних судів взагалі не було створено. Населення цих районів потрапило під тимчасову юрисдикцію народних судів сусідніх дільниць. Подібним чином склалася ситуація в Дрогобицькій області – до середни березня 1940 р. функціонували лише 29 народних судів [14, с. 44].

На відміну від виборів народних суддів радянські окупанти все ж таки провели вибори народних засідателів у західних областях УРСР. Однак цей захід був далеким від поняття вільного виборчого права і демократії загалом. Порядок виборів народних засідателів у новоприєднаних областях був визначений спеціальною інструкцією, затвердженою Наркомюстом УРСР 31 грудня 1939 р. З метою організації виборів створювалися комісії у складі представників від виконкому місцевої ради, партійних і профспілкових організацій [12, с. 129].

Партійні працівники, члени виборчих комісій активно впливали на обрання народних засідателів, закликали шукати та викривати «ворогів народу», не допускати їхнього обрання народними засідателями. Так, у Лавочнянському і Стрийському районах Дрогобицької області народними засідателями було обрано кількох авторитетних і заможних селян, але виборчі комісії визнали їх куркулями і виключили із списків [14, с. 41]. Подібні випадки траплялися і в інших західноукраїнських областях.

Результати виборів народних засідателів західних областей відповідали класовим підходам радянської влади. З-поміж усіх обраних у Дрогобицькій області народних засідателів (загальна кількість станом на 1 березня 1940 р. – 2876 осіб) лише 8% представляли інтелігенцію, а решта – робітники (28%) та селяни (64%). Це негативно позначалося на діяльності судів, адже серед народних засідателів було обмаль людей не тільки з вищою, але і будь-якою освітою. Брак ерудиції та професійного досвіду перетворював обранців на типових статистів, що формально відбували громадську повинність [12, с. 129-130].

26 лютого 1940 р. розпочав функціонування лінійний суд Львівської залізниці. Створення цього органу судочинства стало складним викликом для радянської влади на західноукраїнських землях. Річ у тім, що його юрисдикція поширювалася на чотири області, а тогочасне законодавство вимагало участі в його засіданнях народних засідателів. Тому деяким обранцям доводилося їхати більш як 100 км, щоб взяти участь у здійсненні судочинства [14, с. 45].

Варто зазначити, що на відміну радянської влади 1939–1941 рр. попередня польська влада на західноукраїнських землях настільки активно не намагалася створити хибне враження щодо існування демократії в судочинстві. Міжвоєнне керівництво Польщі не імітувало ні виборів суддів, ні народних засідателів. Замість останніх на західноукраїнських землях до 1938 р. при польських окружних судах функціонували суди присяжних [22, с. 344]. Це був класичний суд присяжних для розгляду окремих категорій кримінальних справ, який складався з трибуналу (трьох суддів) і 12 присяжних. Завданням професійних суддів було проведення засідань і обрання покарання засудженому. Натомість факти (у тому числі факт винуватості підсудного) встановлювали присяжні звичайною більшістю голосів [23].

Висновки. Таким чином, у 1939–1941 рр. на західні області УРСР була поширена радянська система судочинства з усіма її вадами, деформаціями та бутафорними елементами (як от народні засідателі), що імітували демократію. Насправді ж нові (обласні та народні) суди були відгалуженнями радянської тоталітарної системи, які слухняно виконували партійну волю без жодних можливостей здійснювати незалежне судочинство. Крім того, на цю територію поширили юрисдикцію загальносоюзні (Верховний Суд СРСР, воєнний трибунал Київського особливого військового округу) та республіканські органи судочинства (Верховний Суд УРСР), розташовані поза її

межами. Вказана обставина є особливо важливою у зв'язку з тим, що між різними ланками радянської судової системи існував не стільки інстанційний взаємозв'язок, скільки пряме адміністративне та процесуальне підпорядкування.

Радянська судова система розповсюдилася на західноукраїнські землі разом зі своїм законодавством і кадрами – як суддівський, так і прокурорський корпуси формувалися виключно з осіб, прибулих з інших областей УРСР та інших республік СРСР. Зазначений підхід зумовлювався не тільки зверхнім ставленням радянських керівників до місцевого населення, але і запланованими карально-репресивними заходами щодо нього, які було б зручніше реалізувати через перевірених виконавців партійної волі. Наслідки створення радянських органів судочинства в західних областях у 1939–1941 рр. є відомими – це їхня діяльність, яка шокувала місцеве населення своєю неграмотністю, беззаконням і жорстокістю, відвернувши від «визволителів» навіть тих людей, які піддалися комуністичній пропаганді та з різних причин повірили у «порятунку від польського гніту».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Історія держави і права України / за ред. В.Д. Гончаренка. Харків: Право, 2013. 704 с.
2. Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й., Глубіш М.І. Вхідження Галичини, Північної Буковини та Закарпаття до складу України (1939–1945 рр.). Дрогобич: Добре серце, 1995. 68 с.
3. Архів Управління Служби Безпеки України у Львівській області. Ф. 71. Оп. 9. Спр. 23. Політико-економічний опис Львівської області 1939–1941 рр.
4. Історія держави і права України. Курс лекцій / за ред. В.М. Щербатюка. Київ: Фенікс, 2018. 496 с.
5. Конституція (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. 5 декабря 1936 г. URL: [https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0_\(1936\)/%D0%98%D1%81%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0_(1936)/%D0%98%D1%81%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F).
6. Вільна Україна. 1939. 17 жовтня.
7. Lityński A. Prawo Rosji i ZSRR 1917-1991 czyli historia wszechzwiązkowego komunistycznego prawa (bolszewików). Krótki kurs. Warszawa: C.H. Beck, 2010. 395 s.
8. Prawo o ustroju sądów powszechnych: rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r. *Dziennik Ustaw*. 1928. Nr. 12. Poz. 93. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19280120093/O/D19280093>.
9. Липитчук О.В. Система судових органів та судочинство Республіки Польща: дис. ... канд. юрид. наук. Спец. 12.00.01. Львів, 2004. 211 с.
10. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929–1941) / за ред. О.М. Мироненка, І.Б. Усенка. Київ: Інститут держави і права імені В.М. Кофмача НАН України, 2001. 220 с.
11. Бойко І.Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних і процесуальних відносин в Україні (ІХ–ХХ ст.). Львів: Видавн. Центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 904 с.
12. Кондратюк С.К. Встановлення і функціонування радянського режиму в Західній Україні у 1939–1941 рр. (державно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук. Спец. 12.00.01. Львів, 2003. 188 с.
13. Сергійчук В. Правда про «золотий вересень» 1939-го. Київ: Українська видавнича спілка, 1999. 128 с.
14. Настюк М.І. Створення та діяльність радянських органів юстиції в західних областях УРСР (1939–1941 рр.) / за ред. А.П. Ткача. Львів: Вища школа, 1977. 94 с.
15. Терлюк І. Політико-правова природа радянської державності в Україні як окупаційної. *Право України*. 2022. № 5. С. 103–123.
16. Gołąb S. Organizacja sądów powszechnych. Kraków: Drukarnia Pospieszna, 1938. 127 s.
17. Маляренко В.Т. Народний суд. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол.) та ін. Том 3: Н-П. Київ: Укр. Енцикл., 2002. С. 62–63.
18. О судеустройстве СССР, союзных и автономных республик: закон Союза Советских социалистических республик от 16 августа 1938 года. URL: <https://ru.wikisource.org/wiki>

19. Герус М.М. Судова система і кримінально-процесуальні аспекти проваджень у кримінальних справах в УРСР у післявоєнний період (1945–1958 роки). *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 4 (25). Т. 1. С. 7–10.
20. Лисакова Т.В. Правове положення народних засідателів народних судів УРСР в 50-х роках ХХ ст. *Актуальні проблеми політики*. 2011. Вип. 42. С. 332–337.
21. Бабченко М. Радянський суд в західних областях УРСР. *Вісті*. 1940. 30 січня.
22. Kallas M. Historia ustroju Polski X–XX w. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997. 564 s.
23. Kodeks postępowania karnego: rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 roku. *Dziennik ustaw*. 1928. № 33. Poz. 313. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19280330314/O/D19280314.pdf>.